

ГЛИНЕНИ ЛАМПИ ОТ КАСТРА РУБРА

Борис Борисов, Генчо Димитров

CERAMIC OIL LAMPS OF KASTRA RUBRA

Boris Borisov, Gencho Dimitrov

*На големия учен и приятел
проф. д-р Красимира Мутафова*

Abstract: *The article examines the ceramic oil lamps of the Roman road station and early Byzantine fortress of Kastra Rubra and the site's necropolis excavations. They have the characteristics of the well-known types and dated generally to the period of the 3rd–7th century.*

Key words: *Roman road station, Byzantine fortress of Kastra Rubra, necropolis, ceramic oil lamps.*

Пътна станция и ранновизантийска крепост “*Kastra Rubra*” се намират на 7 км западно от с. Изворово, Харманлийско. За тях откриваме сведения в писмените исторически извори. В Певтингеровата карта от IV в. е отбелязано, че пътната станция *Castris rubris* е разположена на Диагоналния път (*Via Diagonalis*) и отстои на 19 мили от *Arzum*, т.е. Арзос (край дн. с. Калугерово, Симеоновградско) и на 20 мили от Бурденис, който се локализира край дн. с. Момково, Свиленградско (Tab. Peut. 12. XVI). В друг извор – Бурдигалския пътеводител – се споменава *mansio Castrazarba*, която отстои на 11 мили от Пале (*Palae*) и на още толкова от Арзос (Itin. Burdig. 1. 11). Тук е отбелязано и разстоянието до следващата пътна станция – *Rhamis* (Раме) – 7 мили и е спомената и Бурдипта (край дн. с. Момково, Свиленградско). Без съмнение в случая има противоречие в разстоянието между двете пътни станции. Очевидно в единия от двата пътеводителя е допусната грешка в разстоянието между Арзос и Кастра Рубра.

По-късно, през VI в., в знаменитото съчинение “*De Aedificiis*” („*За строежите*“) Прокопий Кесарийски, изброявайки 35-те новоизградени или реконструирани крепости в провинция Тракия по времето на усиленото крепостно строителство при управлението на Юстиниан Велики (527–565), споменава и *Кастразарва* (*Кастразарба*), но вече като крепост (Proc. Caes. IV, 11).

Първите сведения за *Kastra Rubra* в съвременната археологическа литература датират още от края на по-миналия век и са свързани с имената на пионерите на българската археология братя Шкорпил [Братя Шкорпилови, 1888, с. 48]. По-късно редица български и чуждестранни учени дават сведения

за *Кастра Рубра* или отделни, случайно намерени от района на пътната станция или ранновизантийската крепост паметници. През 1946 г. П. Детев публикува пространната статия „От *Burdensis* до *Argus*“, в която локализира пътната станция *Кастра Рубра* край с. Изворово, Харманлийско. Пак там, той споменава и за една базилика, разкопана от иманяри, в притвора на която бил намерен надпис. Авторът обръща внимание и на редица археологически материали и монета на Константин Велики [Детев, П. 1946, с. 172–176]. По-късно същият надпис намира място и в корпуса на гръцките надписи от територията на България на Г. Михайлов [Mihailov, G. 1964, р. 86, №№ 1636, 1710]. Сведения за *Кастра Рубра* откриваме и в „*Принос към историческата география на Тракия*“, част II от П. Делирадев. Той твърди, че на запад от с. Изворово непосредствено до римския път, известен като Друма, се намира пътната станция, известна от античните пътеводители като *Zubzurpara* или *Castozorba*. В близост до нея, в м. Калето, се намира крепост и отново споменава за базиликата, разкопана от селските иманяри [Делирадев, П. 1953, с. 75–76].

Значително най-пълни сведения за обекта дава Д. Аладжов. Той отделя подобаващо място не само на топографията на „Калето“, но и подробно описва разкопаната от иманяри базилика и намерените дотогава археологически паметници в крепостта. Същият свидетелства още, че на 100 м североизточно от „Калето“ се намира „града“, където се локализира пътната станция „*Kastra Rubra*“ [Аладжов, Д. 1997, с. 95–98]. Според него край нея минава „Друма“, т.е. римският път от Пловдив за Одрин. Авторът споменава още и за редица археологически материали, намерени в пътната станция, сред които акцентира върху една колективна монетна находка от началото на IV в., публикувана от Т. Герасимов [Герасимов, Т. 1962, с. 230].

Според Д. Аладжов в пътната станция е била намерена колона с надпис на старогръцки език от първата половина на III в. Надписът е изключително важен и интересен, тъй като от него става ясно, че през 222–223 г. пътната станция *Кастра Рубра* е попадала в административните граници на провинция Хемимонт, а не на Тракия, както се считаше преди публикуването му [Герасимова-Томова, В. 1983, с. 183–185].

Пътната станция *Кастра Рубра* (*Кастразарба*) е спомената и от П. Сустал в т. 6 на *Tabula Imperii Byzantini* [Soustal, P. 1991, р. 305].

От крепостта и пътната станция до започването на археологическите проучвания са намерени много археологически материали. От тях заслужава да се споменат и два моливдовула на неизвестни стратегии на Македония и Месопотамия. Според Ив. Йорданов печатите датират от последната четвърт на IX в. [Йорданов, И. 1991, с. 128–129].

* * *

През 2007 г. започнаха археологически проучвания, които бяха съсредоточени в три основни сектора: 1 – Ранновизантийската крепост в м. „Калето“

2 – Римската пътна станция, която се намира върху изключително равнинен терен в м. „Козлари“, на десния бряг на „Голямата река“ и

3 – Античен и средновековен некрополи на десния бряг на Голямата река.

Проучванията продължиха и през следващата 2008 г., след което последва прекъсване от пет години, и през 2014 г. бяха възобновени.

В резултат на проведените археологически разкопки са установени стратиграфията на културния пласт и цялостният план на крепостта, която има форма на силно издължен неправилен петоъгълник и обхваща площ от около 5.2 дка. Крепостта разполага с четири правоъгълни ълови кули, входна кула порта и две крепостни стълби, разположени на север и юг от входа [**Борисов, Б.** 2007, с. 83–100]. Във вътрешността ѝ, към североизточната и северната куртина е разположена редица от жилищни помещения с верижен план. Те са изградени в типичния за ранновизантийското жилищно строителство начин от ломени камъни, споени с кал в основата и надстроени с кирпичи, които са силно горели и отухлени вследствие на голям пожар [**Борисов, Б.** 2009 а, с. 185–198].

Откритите крепостни съоръжения и намерените многобройни археологически материали и монети отнасят изграждането на крепостта към началото на VI в. За това свидетелстват монетите на Анастасий (491–518) от емисия, датираща от 512–518 г., и големият брой монети на Юстиниан (527–565). Крепостта е доживяла до първата четвърт на VII в., когато при управлението на Ираклий (610–641) е разрушена по време на славянско-аварските нашествия [**Борисов, Б.** 2011, с. 7–50].

Почти веднага или съвсем скоро след това укреплението е било реконструирано. След този втори строителен период крепостта доживява до походите на българския хан Крум, когато през 813 г. е била разрушена. Свидетелство за това е дебелият пласт от пожар, датиран с монети на Никифор I Геник (802–811) и сина му Ставракий. След похода на Крум крепостта е била изоставена завинаги [**Борисов, Б.** 2009 б, с. 223–233]. По всяка вероятност веднага след това българският владетел е заселил в района българско население, доказателство за което са намерените материали и най-вече керамика в жилища №№ 1 и 6 [**Борисов, Б.** под печат].

Във втория сектор – римската пътна станция – е установена стратиграфията и е проучена част от голяма, масивна многоделна сграда, градена от дребни, средни и големи, ломени и дялани камъни, споени с хоросан, слабо примесен с дребни късчета чукани тухли. Намерено е значително количество монети, най-късните от които са на Констанций II и принадлежат на емисии, сечени в периода 354–361 г. По всяка вероятност през втората половина на IV в. пътната станция е пострадала по време на големите готски бунтове през 376–378 г., които завършват с битката край Адрианопол, в която загинал и самият император Валенс [**Борисов, Б.** 2009 а, с. 186].

Третият сектор е разположен на десния бряг на „Голямата река“. Там са открити античен и средновековен некропол, от които са проучени 20 гроба [**Борисов, Б.** 2011, с. 25].

От античния некропол са проучени четири гроба. Гробните съоръжения представляват правоъгълни ями със заоблени ъгли и стреховидно покритие от тегули и ориентация запад–изток. Мъртвците са погребани чрез трупополагане с изпънати покрай тялото ръце. Гробният инвентар е представен от глинени съдове, лампи, коланни токи и железни цинтове от ботуши или обувки. Типът на гробните съоръжения, начинът на полагане и гробният инвентар отнася некропола най-общо към III–VI в.

Останалите гробове принадлежат на средновековния некропол и се вписват напълно в християнския погребален обред. Гробните съоръжения са правоъгълни ями, скелетите – в изпънато положение с ориентация запад–изток и кръстосани върху гърдите, корема или таза ръце. Намереният гробен инвентар (основно накити), отнася некропола към XI в.

В близост с некрополите е открит културен пласт от периода на византийското владичество в българските земи (XI–XII в.).

* * *

По време на проучванията в някои от античните гробове и в културния пласт на крепостта са намерени седем глинени лампи, които са предмет на настоящото съобщение.

Три от лампите са намерени в гробове от некропола. И трите са изработени на калъп.

Първата лампа е намерена в гроб № 3 и е с кръгла форма на резервоара. Дръжката ѝ е пръстеновидна и надлъжно украсена с канелюри. Дискът е леко конкавен и с радиална украса от 4 врязани пръстена около децентрирания отвор за масло. Фитилникът е опушен, леко изпъкнал и с кръгло оформен отвор. Дъното е плоско и без украса. Изработена е от добре пречистена глина и е покрита с червенокафеникав, на места олющен лак. Вис. 2.7 см, дълж. 9.6 см, шир. 6.1 см, диам. на отвора на фитилника 1.4 см, диам. на отвора за гориво 1.2 см (обр. 1 а).

По форма и типологични особености тази лампа е най-близка до тип XXI – „Лампи с къс и закръглен фитилник“ по типологията на Г. Кузманов [Кузманов, Г. 1992, с. 21]. Близки по форма са и две лампи, намерени при археологически проучвания в м. „Калето“ край гр. Мездра, днес във фонда на РИМ – Враца [Торбов, Н. 2014, с. 37, инв. № В 413 и № В 423]. Друга напълно подобна лампа с кръгла форма на диска и закръглен фитилник е намерена в депо за битова керамика от периода II–IV в. при археологическите проучвания на викус от римската епоха в околностите на с. Тученица, Плевенско [Христов, И. 2005, с. 64]. Типът е много близък по форма и особености с тип VIII по типологията на S. Loeschke [Loeschke, S. 1919]. В хронологическо отношение лампите датират във II–III в., но в редки случаи се срещат и през IV в. Аналогична по форма и украса лампа е известна и от сбирката на музея в Загреб. Тя е намерена в римския град Siscia и е датирана отново във II–III в. [Belančić, B. 1975, p. 158].

В некропола са намерени и две лампи с приблизително еднаква форма, които се отнасят към т.нар. „ладиевиден“ тип.

Първата от тях произхожда от гроб № 2 и има форма на издължен ромбоид с биконвексен профил. Дръжката ѝ е плътна и с роговидна форма. Плещите са украсени с по два успоредни пояса от съвсем ниски релефни ръбчета, които от едната страна са по пет в колона, а на другата – по шест. Отворът за наливане на маслото е широк, объл и центриран. Фитилникът е издължен с доста широк и елипсовиден отвор, опушен от дългата употреба. Дъното на лампата е плоско и стъпва върху съвсем ниско цилиндрично столче. Изработена е от добре пречистена глина и е покрита с червеникав лак, който сега е леко олющен. Вис. 3.3 см, дълж. 10 см, шир. 5.7 см, диам. на отвора на фитилника 1.3–1.6 см, диам. на отвора за гориво 1.8 см (обр. 1 б).

Лампата се отнася към тип XXXII по типологията на Г. Кузманов [Кузманов, Г. 1992, с. 40]. Според редица автори се свързва с т.нар. група „Сиро-палестински лампи“, които намират разпространение в Долна Мизия и Тракия от последната четвърт на IV в. до началото на VI в. [Кузманов, Г. 1992, с. 40; Menzel, H. 1954, p. 100; Scorpan, C. 1978, p. 161]. Две напълно подобни лампи от този тип са известни от Северозападна България. Първата е фрагментирана и е намерена в Рациария [Торбов, Н. 2014, с. 74]. Втората е добре запазена, но с неизвестно местонамиране. Съхранява се в РИМ – Плевен [Торбов, Н. 2014, с. 155, табл. XXV, 1–2].

Лампи с „ладиевидна“ форма са открити и при проучванията на ранновизантийската крепост на нос Акра [Мутафчиева, Я. 2013, с. 135–151]. За съжаление обаче, и четирите лампи от този тип са силно фрагментирани [Мутафчиева, Я. 2013, с. 148, кат. № 4–8].

Близки по форма са и други три лампи от колекцията на музея в Майнц, които авторът определя като „Сиро-палестински тип“ и датира в края на IV в. [Menzel, H. 1954, 101, Abb. 82, pp. 7–9].

Другата лампа с ладиевидна форма е намерена в гроб № 19. Тя е добре запазена и по-богато украсена. Дръжката е с характерната за този тип роговидна форма. По плещите се забелязва релефна украса, наподобяваща „рибена кост“, а в пространството между фитилника и отвора за гориво е представена хризма, между раменете на която са разположени осем кръгли гранулки. Същата украса е нанесена и между отвора за гориво и дръжката, но там гранулките са шест. Фитилникът е елипсовиден и с опушен от дългата употреба елипсовиден отвор. Изработена е от добре пречистена глина и е покрита с червеникав, на места доста олющен лак. Вис. 3.4 см, дълж. 10.2 см, шир. 5.7 см, диам. на отвора на фитилника 1.4–1.7 см, диам. на отвора за гориво 1.9 см (обр. 1 в).

Аналогична на горната е ладиевидна лампа с отчупен фитилник, намерена при археологическите проучвания на ранновизантийската крепост до с. Полски градец [Борисов, Б. 2013, с. 113, обр. 75 в]. Почти еднаква лампа от този тип е

намерена и при проучването на античната вила край Ивайловград, която е датирана в IV в (**Кабакчиева, Г.** 1986: 34, обр. 32, табл. 48/551). Подобна лампа, но с украса от релефни лъчи по плещите е известна и от Шуменската крепост [**Антонова, В.** 1978, с. 22, обр. 6 и] и от археологическите проучвания на град Сукидава, като авторът я датира в началото на VII в. [**Scorpan, C.** 1978, p. 161, Pl. V, 19].

Разгледаните дотук лампи произхождат от античния некропол, който засега не е с точно прецизирана хронология, т.е. досегашните данни от проучванията не ни дават конкретен отговор на въпроса дали той принадлежи на античната пътна станция (II–IV в.), или на крепостта (VI – началото на VII в). Поради това отнасяме намерените в него лампи най-общо към периода II–VII в.

Втората група е представена от четири лампи с различна степен на запазеност, техника на изработка и особености.

Първата от тях е намерена в югоизточната кула на крепостта. Изработена е на грънчарско колело и има форма, наподобяваща лула. Резервоарът е кръгъл и завършва в предната част с масивен, опушен елипсовиден фитилник, на който симетрично е розположена езичестата дръжка. Дъното е плоско и стъпва върху ниско цилиндрично столче. Покрита е с жълто-кафява петниста глазура, което е много характерно при лампите, изработени на грънчарско колело. Вис. 4 см, дълж. 9 см, шир. 6.8 см, диам. на отвора на фитилника 1.6–2.2 см, диам. на отвора за гориво 2.1 см (обр. 1 г).

Аналогична по форма лампа с жълто-зелена глазура е известна от Видин. Н. Торбов я отнася към групата на т.нар. „Лампи с нетипична или особена форма, изработени в калъп или на грънчарско колело“ [**Торбов, Н.** 2014, с. 104, табла XXXVII/5 и XXXVIII/11]. Друга много сходна лампа с жълто-зелена глазура се съхранява в Националния музей на Босна и Херцеговина. Дръжката ѝ е леко сплесната и излиза от задната част на тялото, симетрично на фитилника. Датирана е в IV в. [**Busuladžić, A.** 2007, p. 181, № 303]. А. Бусуладжич я отнася към тип 14 – „Лампи с форма на лула или купа“ – и отбелязва, че те съответстват на тип XXII по типологията на Дуга Iványi [**Iványi, D.** 1935].

Третият представител на тази група е лампа с крушовидна форма, изработена на калъп. Дръжката се издига косо нагоре и е къса, плоска и с правоъгълно напречно сечение. Дискът е кръгъл, малък и конкавен, с центриран, широк отвор за маслото. Плещите са широки, конвексни, леко наклонени навън и орнаментирани с къси релефни лъчи, фланкиращи доста опушения от дългата употреба фитилник. Каналът е украсен отвътре с релефен орнамент от полуокръжности с точка в средата. Дъното е очертано с ниска елипса. Най-важната особеност на тази лампа е плиткият и тесен канал върху фитилника, който свързва неговия отвор с този за маслото. Вис. 3.7 см, дълж. 9.7 см, шир. 6 см. (обр. 1е). Лампата се отнася към тип XXXVII по типологията на Г. Кузманов [**Кузманов, Г.** 1992, с. 42].

В този тип се долавят редица белези на „малоазийските“ и „северноафрикански“ лампи. Напълно подобен екземпляр, датиран в VI в., е известен от музея в Букурещ [Popescu, R., Ratiu, A. 2016, p. 161, Pl. III, 21, inv. № 2644]. Лампа с крушовидна форма, стеснен канал и с напълно еднаква украса върху плещите се съхранява в музея в Сплит, Хърватско. Тя обаче е двуфитилна [Bubić, V. 2011, p. 164, Pl. XI, 93, inv. no. Fc 391]. Късноантична лампа от този тип е намерена и при проучванията на форума на Солун. Единствената разлика е в украсата по плещите ѝ, която се състои от вписани кръгове (Velenis at all. 2009, p. 279, Eik. 12 б). Идентична лампа с леко повреден фитилник, датирана в VI–VII в., се съхранява и в музея в Плоещ, Румъния [Topoleanu, F. 2012, p. 205, Pl. XV/123, inv. № 6.4.–1523]. Сходна по форма и украса е и една лампа, от археологическите проучвания в района на пристанището на Равена, Италия, която е датирана в VII в. [Cirelli, E. 2016, p. 104, Fig. 29].

Следващата лампа се отнася към същия тип, но е с изцяло отчупен фитилник. Цилиндричната ѝ дръжка е издадена почти вертикално нагоре и е украсена надлъжно с врязана линия. Отворът за гориво е кръгъл, центриран и ограден с един нисък, гладък релефен пръстен. Пространството между фитилника и отвора за гориво е украсено с три надлъжни канелюри, достигащи до релефния пръстен. Лампата е изработена от добре пречистена глина и е покрита със светлокафеникав лак, който е доста олющен. Вис. 3.2 см, запазена дълж. 8 см, шир. 6.1 см, диам. на отвора за гориво 1.4 см (обр. 1 д).

Последната лампа има крушовидна форма. Дръжката ѝ е отчупена. Лицевата ѝ част е украсена с една ниска релефна окръжност, асиметрично разположена на отвора. Около нея и фитилника минава друга, по-висока, гладка релефна лента, разположена концентрично на тялото. Дискът е кръгъл и конкавен. Дъното е подчертано с ниска гладка релефна окръжност, от която излиза цъфнал кръст, а неговото вертикално рамо е двойно. Срещу него, под липсващата дръжка, е разположена украса от радиални гладки релефни ръбчета. Вис. 2.5 см, дълж. 7.8 см, шир. 5.5 см. (обр. 1 ж). Лампата се отнася към тип XXXVII по типологията на Г. Кузманов [Кузманов, Г. 1992, с. 42].

Еднотипна лампа, украсена с подобен двураменен кръст на дъното, е намерена в античния град Салона, столицата на провинция Далмация, която днес се съхранява в музея в Сплит. В. Бубич я датира в IV–VI в. [Bubić, V. 2011, p. 266, Pl. VII, 74, inv. no. Fc 279, T. VI. 2]. Друга напълно подобна лампа, отново украсена с кръст върху диска, е намерена при археологическите проучвания на о-в Родос. Датирана е между 550–650 г.сл.Хр. [Κατσιώτη, Α., Αρχοντόπουλου, Α. 2016, p. 349, Eik. 56]. Еднотипна лампа с изобразен малък еднорамнен кръст върху диска се съхранява и в музея в Плоещ, Румъния. Ф. Тополяну я датира в VI в. въз основа на формата и украсата [Topoleanu, F. 2012, p. 280, Pl. XIV/113]. Като близък паралел може да се посочи и лампа, намерена по време на спасителни проучвания в крепостта Новиодунум, която според автора се датира в VI в. [Baumann, V. 2009, p. 295, Fig. 17–138].

* * *

За датирането на намерените в културния пласт на крепостта лампи се опираме на археологическата среда. Тук е изключително важно да изтъкнем, че тя е изградена по време на усиленото крепостно строителство при управлението на Юстиниан Велики (527–565). Крепостта просъществува до началото на VII в., когато загива под ударите на славянско-аварските нашествия при управлението на Ираклий (610–641). Доказателство за това са както строителната техника, архитектурният тип на проучените крепостни и жилищни съоръжения, намерените археологически материали и огромното количество монети от Анастасий (491–518) до Ираклий (610–641). Следователно последните четири лампи датират към VI и началото на VII в.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Публикации

Аладжов, Д. 1997 – Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково. [D. Aladzhev. Selishta, pametnitsi, nahodki ot Haskovskia kray. Haskovo.]

Антонова, В. 1978 – В. Антонова. Шуменската крепост през римската епоха (II–IV в). – Археология, XX, 4, 1978, 13–24. [V. Antonova. Shumenskata krepost prez rimskata epoha (II–IV v). – Arheologia, XX, 4, 1978, 13–24.]

Борисов, Б. 2007 – Борис Борисов. Входните кули на ранновизантийските крепости до с. Дядово, Новозагорско и край с. Изворово, Харманлийско и техните паралели с кулите-порти от Каварненско. – В: Каварна – средище на българския Североизток. Каварна, 2007, 83–100. [Boris Borisov. Vhodnite kuli na rannovizantiyskite kreposti do s. Dyadovo, Novozagorsko i kray s. Izvorovo, Harmanliysko i tehните paraleli s kulite-porti ot Kavarnensko. – V: Kavarna – sredishte na balgarskia Severoiztok. Kavarna, 2007, 83–100.]

Борисов, Б. 2009а – Борис Борисов. „Кастра Рубра“ през античността и средновековието. – В: Пътуване към България. Шумен, 185–198. [Boris Borisov. Kastrа “Rubra” prez antichnostta i srednovekoviето. – V: Patuvane kam Balgaria. Shumen, 185–198.]

Борисов, Б. 2009б – Борис Борисов. Византийската крепост „Кастра Рубра“ и походите на хан Крум през 612–813 г. – В: „България, земя на блазени“. In memoria: Professoris Iordani Andreevi. Велико Търново, 2009, 223–233. [Boris Borisov. Vizantiyskата krepost “Kastrа Rubra” i pohodite na han Krum prez 612–813 g. – V: “Balgaria, zemya na blazheni”. In memoria: Professoris Iordani Andreevi. Veliko Tarnovo, 2009, 223–233.]

Борисов, Б. 2011 – Борис Борисов. Кастра Рубра. – В: Кастра Рубра. 1, Харманли, 2011, 7–50. [Boris Borisov. Kastrа Rubra. – V: Kastrа Rubra. 1, Harmanli, 2011, 7–50.]

Борисов, Б. 2013 – Борис Борисов. Полски градец. – В: Археологически проучвания. Т. 1, Велико Търново, 2013. [Boris Borisov. Polski gradets. – V: Arheologicheski prouchvania. T. 1, Veliko Tarnovo, 2013.]

Борисов, Б. под печат – Борис Борисов. Стратиграфия и хронология на ранно-средновековните жилищни комплекси от крепостта Кастра Рубра край с. Изворово, Харманлийско – Издание на СУ „Св. Кл. Охридски“. [Boris Borisov. Stratigrafiya i hronologia na rannosrednovekovnite zhilishtni kompleksi ot krepostta Kastrа Rubra kray s. Izvorovo, Harmanliysko – Izdanie na SU “Sv. Kl. Ohridski”.]

Братия Шкорпилови, 1888 – Братия Шкорпилови. Паметници из Българско. Дял I, ч. I, Тракия. София: Придворна Печатница на Б. Прошек. [Bratiya Shkorpilovi. Pametniitsi iz Balgarsko. Del I, Ch. I, Trakia. Sofia: Pridvorna Pечатnica na B. Proshek.]

Герасимов, Т. 1962 – Т. Герасимов. Монетни съкровища в България през 1958 и 1959 г. – ИАИ, XXV, 230. [T. Gerasimov. Monetni sakrovishta v Balgaria prez 1958 i 1959 g. – IAI, XXV, 230.]

Герасимова-Томова, В. 1983 – В. Герасимова-Томова. За границата между териториите на градовете Августа Траяна и Хадрианопол през III в. – Род. сб. V, 1983, 183–185. [V. Gerasimova-Tomova. Za granitsata mezhdu teritoriite na gradovete Avgusta Trayana i Hadrianopol prez III v. – Rod. sb. V, 1983, 183–185.]

Делирадев, П. 1953 – П. Делирадев. Принос към историческата география на Тракия, II. София, 1953, 75–76. [P. Deliradev. Prinos kam istoricheskata geografia na Trakia, II. Sofia, 1953, 75–76.]

Детев, П. 1946 – П. Детев. От Burdenis до Arzus. – ИАИ, XV, 1946, 172–176. [P. Detev. Ot Burdenis do Arzus. – IAI, XV, 1946, 172–176.]

Йорданов, И. 1991 – И. Йорданов. Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. „Марица-изток“. – В: Археологически проучвания, 1, София, 1991, 128–129. [I. Yordanov. Vizantiyski olovni pechati ot dolnoto techenie na Tundzha i Maritsa. “Maritsa-iztok”. – V: Arheologicheski prouchvania, 1, Sofia, 1991, 128–129.]

Кабакчиева, Г. 1986 – Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград, II–IV в. – В: Разкопки и проучвания, XV, София, 1986. [G. Kabakchieva. Keramikata ot vilata pri Ivaylovgrad, II–IV v. – V: Razkopki i prouchvania, XV, Sofia, 1986.]

Кузманов, Г. 1992 – Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София, 1992. [G. Kuzmanov. Antichni lampi. Kolektsiya na Natsionalniya arheologicheski muzey. Sofia, 1992.]

Мутафчиева, Я. 2013 – Я. Мутафчиева. Глинени лампи. – В: Акра. Проучване на ранновизантийската крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец. Том 1. София, 2013, 135–151. [Ya. Mutafchieva. Glineni lampi. – V: Akra. Prouchvane na rannovizantiyskata krepost na poluostrov Sveti Nikola pri grad Chernomorets. Tom 1. Sofia, 2013, 135–151.]

Торбов, Н. 2014 – Н. Торбов. Антични лампи от Северозападна България. Враца. [N. Torbov. Antichni lampi ot Severozapadna Balgaria. Vratsa.]

Христов, И. 2005 – И. Христов. Проучване на викус (vicus) от римската епоха в околностите на с. Тученица, Плевенско. – Известия на Националния исторически музей, XVI, 2005, 48–70. [I. Hristov. Prouchvane na vikus (vicus) ot rimskata epoha v okolnostite na s. Tuchenitsa, Plevensko. – Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey, XVI, 2005, 48–70.]

Baumann, V. 2009 – V. Baumann. Lucernele de la Noviodunum. – Peuce, S. N. 7, 2009, 217–310.

Belancic, B. 1975 – B. Belancic. Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu. – In: Vjesnik. Arheološkog Muzeja u Zagrebu. 3. s. V, Zagreb, 1975, 49–174.

Bubić, V. 2011 – V. Bubić. Kasnoantičke svjetiljke iz Arheološkog muzeja u Splitu. – In: Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku. 105 (1), 2011, 117–178.

Busuladžić, A. 2007 – A. Busuladžić. Antičke svjetiljke u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 2007.

Cirelli, E. 2016 – E. Cirelli. Late roman lamps from the port area of Classe (Ravenna). – In: Roman and Late antique lamps: production and distribution, contacts on the Mediterranean. 1. Zagreb, 2016, 93–107.

Itin. Burdig. 1958 – Itinerarium Burdigalense – Itineraria Romana. = ЛИБИ, I, София, 1958, 38–45. [Itinerarium Burdigalense – Itineraria Romana. = LIBI, I, Sofia, 1958, 38–45.]

Ivanyi, D. 1935 – D. Ivanyi. Die pannonischen Lampen. Budapest, 1935.

Loeschcke, S. 1919 – S. Loeschcke. Lampen aus Vindonissa. Zürich, 1919.

Menzel, H. 1954 – H. Menzel. Antike Lampen in Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz. Mainz, 1954.

Mihailov, G. 1964 – Mihailov, G. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. – Serdicae, III, 1964, 86, №№ 1636, 1710.

Popescu, R., Ratiu, A. 2016 – R. Popescu, A. Ratiu. Lămpi romane și romano-bizantine din colecția Muzeului Municipiului București. – In: Revista de cercetari arheologice și numizmatice. 2. București, 2016, 144–166.

Proc. Caes. 1959 – Procopii Caesariensis. *De Aedificiis* IV, 11. = ГИБИ, II, София, 1959, 154–178. [Procopii Caesariensis. *De Aedificiis* IV, 11. = GIBI, II, Sofia, 1959, 154–178.]

Scorpan, C. 1978 – C. Scorpan. Descoperiri arheologice diverse de la Sacidava. – Pontica 11, 1978, 155–180.

Soustal, P. 1991 – P. Soustal. Tabula Imperii Byzantini, Band 6, Thracien (Thrakē, Rodopē und Haimimontos). Wien, 1991.

Tab. Peut. – Tabula Peutingeriana. – *Itineraria Romana*. = ЛИБИ, I, София, 1958, с. 11–38.

Topoleanu, F. 2012 – Topoleanu, F. Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova. – Ploești.

Velenis et al. 2009 – Velenis, G, N. Poulou, E. Zachariadis. Oil lamps from the forum of Thessaloniki. – In: Αρχαιολογικο Εργο Στην Μακεδονια και Στην Θρακн. 23. Thessaloniki, pp. 273–283.

Κατσιώτη, Α., Αρχοντόπουλου, Α. 2016 – Α. Κατσιώτη, Α. Αρχοντόπουλου. Λυχνάρια της ύσ τερης αρχαιότητας από τη Ρόδο. Α΄ μέρος. – In: Αρχαιολογικο Δελοiύν, σς. 305–418.

Списък на съкращенията

ГИБИ – Гръцки извори за българската история [Gratski izvori za balgarskata istoriya.]

ЛИБИ – Латински извори за българската история [Latinski izvori za balgarskata istoriya.]

Род. сб. – Родопски сборник [Rodopski sbornik.]

ПРИЛОЖЕНИЕ

Обр. 1 а – Лампа от гроб № 3 [Fig. 1 a – Lamp from grave No. 3]
Обр. 1 б – Лампа от гроб № 2 [Fig. 1 b – Lamp from grave No. 2]
Обр. 1 в – Лампа от гроб № 19 [Fig. 1 c – Lamp from grave No. 19]
Обр. 1 г-ж – Лампи от крепостта [Fig. 1 e-f – Lamps from the fortress]